

Emocionálne prežívanie víťazstva a prehry vo svete mužov a žien

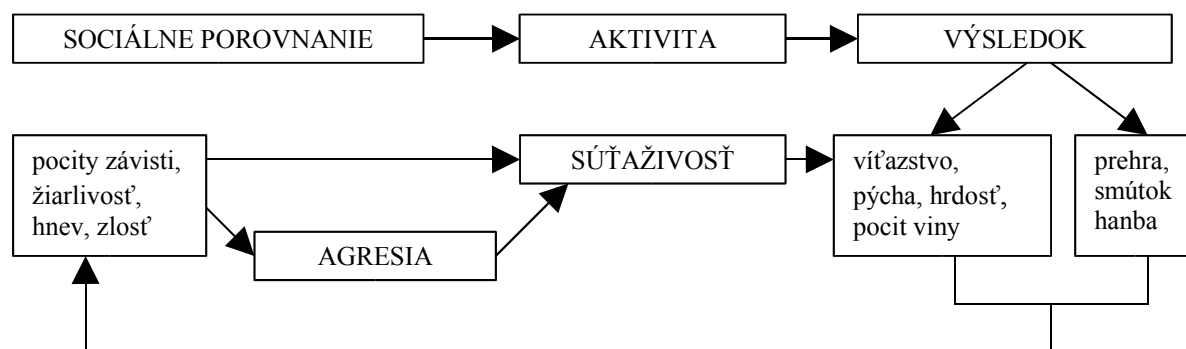
Erika Kováčová

Katedra psychologických vied, FSV UKF, Nitra, Slovensko

Súťaživosť, ktorá sa zákonite objavuje v rôznych oblastiach života každého človeka definujeme ako „interakčný proces prameniacy z vnútorných potrieb a/alebo vonkajších, kontextuálnych požiadaviek, v priebehu ktorého sa dve alebo viaceré osoby, alebo dve skupiny snažia o dosiahnutie pre všetky strany dôležitého cieľa, pričom ich šance na úspech sú približne rovnaké. Súťaživosť sa medzi dvomi alebo viacerými ľuďmi objaví vtedy, ak (aspoň na základe ich percepcie) predtým patrili do jednej skupiny, ak v súčasnosti sú členmi jednej skupiny a/alebo v budúcnosti chcú patriť do tej istej skupiny.“

Ak chceme popísať emocionálne stavy sprevádzajúce súťaživé správanie, musíme rozlíšiť dve úrovne súťaživosti: *otvorené, priame súťaživé správanie*, v priebehu ktorého je každému známy a jasný súťaživý zámer a *vnútornú, skrytú súťaživosť*. Tento proces prebieha v skrytosti, ale nie je o nič menej súťaživý ako priame súťaživé správanie.

Obr.1: Emocionálne stavy charakterizujúce súťaživé správanie

Pocity spúšťajúce súťaživé reakcie, predovšetkým závisť a žiarlivosť, sú výsledkom sociálneho porovnania. Oba tieto „bolestivé“ pocity prinášajú so sebou agresívne prejavy a fantázie voči súperovi a v určitých prípadoch (ak sa intrapsychicky nespracujú) vyvolávajú súťaživé správanie. Samozrejme aj víťazstvo sprevádzané radosťou, hrdosťou a ďalšími pozitívnymi emóciami môže byť spúšťáčom súťaživosti. Každé víťazstvo nasleduje ďalšie sociálne porovnanie, ale už s niekým na vyššej úrovni, ktoré môže opäť evokovať negatívne pocity.

Ak súťaživosť bola úspešná, víťaz pociťuje hrdosť a šťastie, ale ak k víťazstvu jednotlivec nedospel vhodnými (spoločensky akceptovanými) prostriedkami, „fair“ spôsobom, môže sa k týmto pozitívnym pocitom pripojiť i pocit viny. Neúspech naopak evokuje pocity ako smútok, hanba a hnev pociťovaný k súperovi (Fülöp, 1992).

Častou chybou je, že len tých ľudí považujeme za súťaživých, ktorí súperia otvorene a „ticho“ spojené so súťaživosťou, pasivitu považujeme za nedostatok rivality. Súťaživosť môže prebiehať aj

na intrapsychickej úrovni. Jednotlivec môže súperiť „na život a na smrť“, považovať sa za víťaza alebo porazeného v porovnaní s druhým človekom, tak že navonok sa jeho činnosť viditeľným spôsobom neprejaví. Tento proces je úplne vnútorný, ktorého znaky sa môžu prejavíť len v dlhšom časovom období. Pocity súvisiace so súťaživosťou sú oveľa viac súčasťou nášho každodenného života, než samotné súťaživé správanie.

Výskumný cieľ

Cieľom našej výskumnej práce bolo identifikovať a deskriptívne popísať emocionálne prežívanie súťaživosti u mužov a žien a emócie, ktoré súťaživá interakcia v nich evokuje v prípade víťazstva a prehry.

Výskumná vzorka

Výskumu sa zúčastnilo spolu 167 probandov, študentov stredných škôl v Nitre a Seredi, z toho 67 chlapcov a 101 dievčat. Priemerný vek probandov bol 17,5 rokov (rozpätie 17 - 19).

Použitá metodika

- **Dotazník súťaživého správania**, verzia pre študentov stredných škôl, autorka: M. Fülöp (2003). Administrovaný dotazník súťaživého správania zachytáva názory a postoje študentov stredných škôl vzťahujúce sa na prítomnosť súťaživého správania v edukačnej a mimoedukačnej oblasti. Zachytáva širokú paletu emócií evokovaných víťazstvom a prehrou.

V našom výskume sme na spracovanie získaných údajov použili metódu faktorovej analýzy, ktorá nám umožnila identifikáciu *priamo nemerateľných veličín*, ktoré by prehľadne popísali, objasnili a charakterizovali sprievodné pocity a reakcie jednotlivca, ktoré prežíva v prípade víťazstva alebo prehry. Faktorové riešenie nám taktiež ponúka možnosť prehľadnejšieho porovnania prežívania víťazstva a prehry medzi mužmi a ženami.

Výsledky výskumu

Použitím metodiky faktorovej analýzy sme získali nasledovné výsledky: v prípade prežívania víťazstva sme extrahovali 3 faktory, ktoré zachytávajú 33 druhov rôznych emócií a reakcií na víťazstvo, a v prípade prehry sme extrahovali 4 faktory súhrne popisujúce 37 rôznych emócií a reakcií na prehru (tab. 1).

Tab.1: Extrahované faktory popisujúce emocionálne prežívania víťazstva a prehry

	<i>FAKTORY POPISUJÚCE VÍŤAZSTVO</i>	<i>FAKTORY POPISUJÚCE PREHRU</i>
F1	Narcistický pôžitok	Smútok
F2	Radosť aktivujúci faktor	Sebapodcenenie
F3	Sociálna opatnosť	(De)aktivácia
F4		Agresivita voči víťazovi

Overenie extrahovaných faktorov je nevyhnutný krok pre úplnosť každej faktorovej analýzy. V rámci tohto kroku sme sa rozhodli sledovať variabilitu jednotlivých faktorov v nami sledovanom súbore medzi mužmi a ženami.

Výsledky variability faktorov víťazstva medzi mužmi a ženami

F1 – Narcistický pôžitok

V prípade všetkých položiek F1 sme zaznamenali vyššie priemerné skóre u mužov ako u žien. Muži v porovnaní so ženami pripisujú dosiahnutiu víťazstva oveľa väčší význam (Fülöp, 1992). Naše zistenia potvrdzujú tieto závery. Pre mužov je dôležitý úspech v procese sociálneho porovnania – „cítim, že som lepší než ostatní“; „cítim, že som najlepší“.

Muži pociťujú v porovnaní so ženami väčšiu škodoradosť a pohrdanie voči porazenému rivalovi (metaforickým vyjadrením: „Dostal, čo si zaslúžil!“), čo Barnett a kol. (1979) vysvetľuje ako nedostatok v úrovni empatie u chlapcov počas súťaživej interakcie. Muži vnímajú víťazstvo ako dosiahnutie moci a uznania zo strany svojho okolia. Západná civilizácia si od mužov, ale už aj od chlapcov vyžaduje odvahu, spoľahlivosť, súťaživeho ducha a snahu o dominanciu, tvrdí vo svojej štúdii Ranschburg (1988).

Ženy v nami sledovanom súbore prejavili väčšiu „opatrnosť“ pri vyjadrovaní súhlasu s položkami sýtiacimi faktor F1. V porovnaní s mužmi neprežívajú tak intenzívne narcistické pôžitky (alebo len nie navonok, z dôvodu sociálnej opatrnosti zo straty „ženskosti“) vyjadrujúce „som najlepší, som lepší ako ostatní, mám moc, ostatní ma uznávajú“.

F2 – Radosť aktivujúci faktor

V prípade radost' aktivujúceho faktoru sme nepozorovali výraznejšie rozdiely v prežívaní víťazstva medzi mužmi a ženami. Víťazstvo v prežívaní chlapcov ako aj dievčat aktivizuje a posilňuje také pozitívne emócie ako: hrdosť na vlastný výkon, schopnosti, šťastie, nadšenie, spokojnosť so samým sebou a potešenie. Intenzita a prežívanie týchto pocitov vo významnej miere závisí aj od mnohých podmienok charakterizujúcich súťaživú interakciu: vzťah súperov (kamarátsky, nepriateľský, neutrálny), (ne)dodržiavanie princípov fair play apod.

F3 – Sociálna opatrnosť

Faktor sociálnej opatrnosti sa preukázal ako dominantný u žien v nami sledovanom súbore. Ženy sa častejšie než muži stotožňovali s výrokom: „keď zvíťazím, mám strach, že ma nebudú mať radi“. V porovnaní s mužmi pociťujú v prípade víťazstva častejšie rozpaky, prekvapenie nad výsledkom a svoje pocity označili ako zmiešané. Paradoxné je, že ide o tie isté ženy, študentky stredných škôl, ktoré rovnako ako muži vysoko skórovali vo vyjadreniach predchádzajúceho faktoru F2, v ktorom popisovali vysokú intenzitu súhlasu s prežívaním radosti, šťastia, hrdosti potešenia a spokojnosti so samou sebou pri dosiahnutí úspechu. Prečo sa teda ženy snažia presvedčiť sami seba a aj iných, že im je víťazstvo neprijemné, že je pre ne prekvapením, že ich privádza do rozpakov?

Horner (1973; in: McClelland, 1987) ako prvá obrátila pozornosť na to, že ženy v porovnaní s mužmi pociťujú väčšiu úzkosť a strach z toho, že by boli okolím vnímané ako agresívne a súťaživé. Naše výsledky potvrdzujú výskumy Shinna (1973; in: McClelland, 1987), že syndróm ženského strachu z úspechu sa v prvom rade prejaví vo vzájomnom porovnaní s mužmi. Strach

z úspěchu v skutočnosti pramení zo strachu z jeho následkov. Ak žena používa priamu súťaživú stratégiu, cíti sa nežensky, agresívne a deštruktívne. Obáva sa, čo preukázal aj náš výskum, že ju nebudú mať radi a bude považovaná za „mužskú“, tvrdú a hlavne neatraktívnu zo strany okolia. Ženský strach z úspechu je typický, kultúrne špecifický postoj viažuci sa na odlišné rodové očakávania na správanie mužov a žien.

Ako sme sa už viackrát zmienili, výsledkom súťaživej interakcie môže byť víťazstvo alebo prehra. Prežívaniu víťazstva a pocitom, ktoré so sebou úspech prináša, sme sa už venovali, ale čo sa stane, ak niekto prehrá, čo pociťuje, ako reaguje? Ako prežívajú prehru chlapci a ako dievčatá?

Výsledky variability faktorov prehry medzi mužmi a ženami

F1 – Smútok

V prípade všetkých položiek F1 sme zaznamenali vyššie priemerné skóre u žien ako u mužov. Ženy intenzívnejšie prežívajú neúspech a prehru než muži. Na základe porovnania dosiahnutého priemerného skóre môžeme konštatovať, že pre ženy v prípade prehry je typickejšia a intenzívnejšia frustrácia, smútok, únava, a pocit slabosti. Ženy dominovali aj v položkách, ktoré predstavujú sekundárne záťaže pre F1, t.j. v porovnaní s mužmi sa v prípade neúspechu preukázali ako nešťastnejšie a sklamannejšie z výsledku, čo malo za následok zníženie sebavedomia a prežívanie pocitu menejcennosti.

Samozrejme, intenzita a dĺžka časového obdobia prežívania sklamania, únavy, smútku, frustrácie či slabosti závisí od veľkosti zlyhania. Ak víťazstvo je pre človeka veľmi dôležité a on vyvinie pre jeho dosiahnutie značné úsilie, tak prípadný neúspech a prehru veľmi ťažko prekonáva, čo sa môže výrazne odraziť na sebahodnotení jednotlivca, resp. môže viesť k opätovnému definovaniu vlastného sebaobrazu.

F2 – Sebapodcenenie

Metóda faktorovej analýzy nám umožnila zadefinovať konkrétnu „množinu“ pocitov a reakcií na prehru, ktorá zachytáva sebapodcenenie jednotlivca v prípade neúspechu. Z primárnych záťaží ide o položky: „hnevám sa na seba; cítim sa byť hlúpy, opovrhnutý, bezcenný; bojím sa, že ma nebudú mať radi“, a zo sekundárnych: „zlyhal som; som menejcenný, nespokojný sám so sebou, zúfalý; mám výčitky svedomia; ospravedlňujem sa sebe i iným“. Vo všetkých menovaných položkách dosiahli ženy vyššie priemerné skóre ako muži. Mohli by sme konštatovať, že muži majú osvojenú efektívnejšiu vnútornú stratégiu zvládania neúspechu a prehry než ženy. V pozadí týchto rozdielnych medzipohlavných reakcií na prehru nachádzame odlišné rolové očakávania. Ako uvádzajú Kusá a Maxinová (2001), súťaživosť a víťazstvo je typicky mužskou záležitosťou. Ak prehrá muž, tak sa musí naučiť túto prehru znášať so vzpriamenou hlavou. Nesmie ukázať svoj hnev a smútok, pretože u muža sa tieto prejavy klasifikujú ako prejavy menejcennosti. Maskulínne atribúty sú viazané na sebakontrolu a maskovanie emócií.

F3 – (De)aktivačný faktor

Faktorovou analýzou sme extrahovali faktor, pri pomenovaní ktorého sme vychádzali z názorov Pekruna (1999; in: Fülöp, 2003), ktorý rozlišuje aktivačné a deaktivované negatívne emócie súvisiace s prehrou. Medzi aktivačné zaraďuje sklamanie, zlosť, frustráciu a bolesť. Za deaktivované negatívne emócie označuje ľahostajnosť, smútok, depresiu, hanbu a submisivitu. Toto rozdelenie je však

umelé, ak berieme do úvahy aj možnosť zvládania a spracovania jednotlivých emócií. Napr. smútok (deaktivačná emócia) môže byť spracovaný pomerne rýchlo kognitívnou analýzou situácie, ktorá zapríčinila neúspech jednotlivca a môže viesť k aktivácii. Naopak zlosť (aktivačná negatívna emócia), ak prejde do sebaobviňovania, sebaopodceňovania, môže viesť k deaktivácii.

V prípade (de)aktivačného faktoru sme nezistili výraznejšie rozdiely v prežívaní jednotlivých emócií vyvolaných prehrou medzi mužmi a ženami. Muži vyššie skórovali v položke „neznášam prehru, ale viem prehrávať“, v ostatných položkách sekundárnej záťaže vyššie hodnotu dosiahli ženy. Išlo o intenzívnejšie pociťovanie zlosti, sklamaní a nešťastia. Sklamanie je podľa Pekrunovej klasifikácie aktivačná negatívna emócia. Objavuje sa vo chvíli, keď človek pochopí, že cieľ, ktorý si vytýčil, nemôže dosiahnuť. Aj pocit sklamaní je bipolárny, jeho aktivačný, resp. deaktivačný vplyv závisí od príčiny, ktorou si jednotlivec odôvodňuje nedosiahnuteľnosť cieľa.

Ženy intenzívnejšie priznávali, že voči víťazovi pociťujú závisť a zlosť. V porovnaní s mužmi, podľa našich výsledkov, ženy menej preukazujú obdiv víťazovi. Uznávanie víťazstva súpera je však diskutabilné. Výsledky štúdie Gouli a kol. (1977; in: Fülöp, 1995) naznačujú, že muži síce otvorene prejavujú chválu a uznanie víťazovi a len v sebe ho v niektorých prípadoch podhodnotia. Táto diskrepancia v prežívaní a v názoroch môže byť významným zdrojom intrapsychického napätia. Ako sme už viackrát uviedli, vychádzajúc z rodových očakávaní, súťaživosť a víťazstvo je mužskou záležitosťou. Muž sa musí naučiť prehrávať, nemôže ukázať svoj hnev a smútok, lebo to je prejavom slabosti. Chlapci pociťujúci voči víťazovi uznanie a gratulujúci víťazovi si už osvojili „dôstojnosť porazeného“ zachovávajúci model správania, ktorý je v európskej kultúre preferovaný a žiadúci.

F4 – Agresivita voči víťazovi

V prípade všetkých položiek F4 sme zaznamenali vyššie priemerné skóre u mužov ako u žien. Muži nami pozorovaného súboru prejavovali v porovnaní so ženami väčšiu nenávisť a hnev voči víťazovi ako aj intenzívnejšiu túžbu pomstiť sa mu. Naše výsledky potvrdzujú závery Adkinsa (1980; in: Bereczkei, 1991), podľa ktorého sú muži náchylnejší k agresivite, súťaživosti a žiarlivosti. Avšak aj v ženách je aspoň taká silná tendencia k súťaživému správaniu a víťazstvu ako v mužoch, rozdiel je len v jej vonkajšej forme a uplatňovaní. Kým pre mužov je vo všeobecnosti charakteristická fyzická alebo priama verbálna agresia, pre ženy je podľa posledných výskumov typickejšia indirektívna agresia.

Súperenie sprevádza celý rad slabších alebo silnejších pocitov ako závisť, žiarlivosť a agresia. V prípade prehry, neúspechu alebo zlyhania sa stanú tieto negatívne pocity ešte intenzívnejšie a každý človek si musí vytvoriť vlastné, vnútorné stratégie zvládnutia týchto neprijemných pocitov. Variabilita týchto stratégií závisí od emocionálnej zrelosti jednotlivca a od povahy vzťahu, ktorý ho viaže k víťazovi.

Literatúra u autorky.

KOVÁČOVÁ, Erika. Emocionálne prežívanie víťazstva a prehry vo svete mužov a žien.

In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35 - suppl. Plný text příspěvku o rozsahu 5 s. je dostupný na priloženém CD-ROM. ISBN 80-244-1059-1.